

O'ZBEKISTONDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM INNOVATSIYASI

*Jabborova Onaxon Mannapovna,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

*Saparbayeva Dinoraxon Turg'unboy qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.031>*

Annotatsiya: "O'zbekiston-2030" strategiyasida 2030 yilga qadar boshlang'ich ta'limni sifatli rivojlantirish va uning ko'rsatkichlarini xalqaro ta'lim dasturlari hamda xorijiy mamlakatlarning tajribalariga mos ravishda tarkib toptirish erishish vazifasi qo'yilgan[1;4]. Bu borada O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim jarayonida inklyuziv ta'lim innovatsiyasini tarkib toptirish va u asosda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan shaxslarning bilim va ko'nikmalarini egallashni yo'lga qo'yish muhim strategik vazifalardan biri sifatida qo'yilgan. Shu jihatdan ushbu maqolada mamlakatimizda boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim innovatsiyasi mazmuni, uning asoslari, amalga oshirish mexanizmlari va kelgusida kutiladigan amaliy samaralari masalalari tahlil etilgan. Tahlil jarayonida mamlakatimiz va xorijiy mamlakatlarning pedagogik olimlari ilmiy-tadqiqotlariga munosabat bildirilgan. Inklyuziv ta'limni tashkil qilish innovatsiyasining me'yoriy asoslari belgilab ko'rsatilgan. Mazkur ta'lim turining ta'lim tizimidagi tutgan ahamiyati to'g'risida individual metodik yondashuvlar taqdim etilgan. Maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim innovatsiyasini tarkib toptirish bo'yicha tushuncha va yo'nalish berishdan iborat.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, innovatsiya va yondashuv, O'zbekiston ta'lim tizimi, ta'lim turlari, inklyuziv ta'lim, o'quvchi va bilim, o'quvchi va ko'nikma, o'qituvchi va muammo, pedagogik kadrlar tayyorlash, yondashuv va tajriba, eksperiment va xulosa, yo'naltirish va umumlashtirish, bilim va undan foydalanish layoqati, teng ta'lim muhiti, maqsad va samara.

KIRISH. O'zbekiston ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim bosqichi muhim o'rin tutadi va u bugungi kunda yangi jamiyatning ehtiyojlariga mos vazifalarni bajarmoqda[2;4]. Shu sababli boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim innovatsiyasini ishlab chiqish va bu boradagi muammolarning yechimlarini topish ushbu maqolaning asosiy yo'nalishini tashkil qiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil qilishning me'yoriy asoslarini yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 78-moddasi, O'zbekiston Respublikasining "nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Yangi Qonuni (2020 yil), "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani (Nyu York, 2016 13 dekabr) radifikatsiya qilish haqidagi"gi Qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020 yil 13 oktyabrda"gi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori tashkil qiladi. Mazkur maqolada ana shu me'yoriy asoslarga tayangan holda boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim innovatsiyasi masalasi tahlil qilingan.

NATIJARLAR. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil etish bo'yicha o'ziga xos innovatsiya amalga oshirilmoqda. Buning uchun 2021-2022 o'quv yilidan boshlab bu masalada quyidagi innovatsion yondashuvlar amalga oshirilayotganligini ta'kidlab o'tish lozim:

umumiy o'rta ta'lim maktablarining har bir boshlang'ich sinfida inklyuziv sinf tashkil qilish va uni vositasida alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish;

umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida tashkil qilinadigan inklyuziv sinfda o'quvchilar va inklyuziv ta'lim oluvchi o'quvchilarning birgalikdagi o'qishini tashkil qilish;

umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida tashkil qilinayotgan inklyuziv sinfda saboq beradigan boshlang'ich sinf o'qituvchilari tarkibi bilan ta'minlash.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida tashkil qilingan mazkur innovatsion inklyuziv ta'lim sinfi o'ziga xos ta'lim turi sifatida qabul qilinmoqda. Chunki bu bilan quyidagilarga erishish nazarda tutilgan:

a) mamlakatimizning chekkka hududlarida istiqomat qilayotgan alohida ta'limga ehtiyojmand o'quvchilarni inklyuziv ta'lim bilan qamrab olish;

b) inklyuziv ta'lim oluvchilarning sog'lom o'quvchilari bilan birgalikda o'qish jarayonini tashkil

qilish asosida ularni to'laqonli ijtimoiy moslashtirishga erishish;

v) alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarning ta'lim huquqlarini sog'lom o'quvchilar bilan teng ravishda amalga oshirish;

g) kelgusida har bir umumiy o'rta ta'lim maktabida zamonaviy talablarga mos inklyuziv sinflarning bo'lishiga zamin hozirlash.

Bunday inklyuziv ta'lim innovatsiyasi bugungi kunda amaliyotga joriy etila boshlandi va u pedagogik tajriba-sinov ishlaridan o'tkazilmoqda. Misol uchun, Toshkent shahri Bektemir tumanining 209-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabida boshlang'ich sinflarda inklyuziv sinflar tashkil qilinib, 2021-2022 o'quv yilidan boshlab tajriba-sinov ishlaridan o'tkazilmoqda[3;4]. Ushbu tajriba-sinov ishlari quyidagi amaliy samaralarni bera boshlaganligini ta'kidlab o'tish lozim:

sog'lom boshlang'ich sinf o'quvchilari alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarga yozish, chizish va o'qish ko'nikmalarini o'rganishda yordam berayotganligi kuzatilmoqda;

o'quvchilar imkoniyati cheklangan inklyuziv ta'lim oluvchilarga topshiriqlarni bajarishda, narsalar yasashda (masalan, qozog'larni qirqishda) va amaliy ishlanmalarni o'zlashtirishda hamkorlikda yordam berish ko'nikmasi tarkib topdi;

inklyuziv ta'lim oluvchilar uchun sinflarni moslashtirish jarayoni amalga oshirila boshlandi.

Bunday amaliy tajriba natijasida mamlakatimiz boshlang'ich sinflarida inklyuziv ta'lim sinflarining tashkil etilganligi amaliy jihatdan muhim imkoniyatni berayotganligini eslatib o'tish joiz.

Ayna paytda, mamlakatimizda inklyuziv ta'limni tashkil etish bo'yicha bir qator ijtimoiy va pedagogik muammolar mavjudligini alohida eslatib o'tish lozim. Bu muammolarning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etilayotgan inklyuziv ta'lim sinflari uchun maxsus sinf va jihozlarning yetishmasligi (masalan, 1-sinfdan keyin o'quvchilar maktabning yuqori qavatlarida ta'lim oladilar va bu qavatlarda inklyuziv ta'lim oluvchilarning harakatlanishi uchun yo'lkalar mavjud emasligi keng ko'lamlari muammolardan birini tashkil qiladi);

mamlakat miqyosida boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni amalga oshiruvchi boshlang'ich sinf o'qituvchilariga bo'lgan talab yuqori darajada saqlanib qolmoqda;

bir boshlang'ich sinfida sog'lom o'quvchilar va inklyuziv ta'lim o'quvchilarining birgalikda ta'lim olishi metodikasi ishlab chiqilmagan;

boshlang'ich sinf darsliklarida va uning qo'shimcha multimediyali ilovalarida inklyuziv ta'lim oluvchi o'quvchilar uchun materiallarning yetishmasligi hamda bu borada ishlanmalarning mavjud emasligi;

inklyuziv ta'lim sinflarining zamonaviy darajada jihozlanmaganligi va inklyuziv ta'lim oluvchilarning aniq tarkibda bo'linmaganligi;

mamlakat miqyosida inklyuziv ta'limning turlari bo'lgan defektolog, surdopedagog va logoped mutaxassislikka ega boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yetishmasligi (bugungi kunda mamlakatimizda defektologik boshlang'ich sinf o'qituvchilari yetarli bo'lgani holda, inklyuziv ta'limning boshqa turlari bo'yicha mutaxassis o'qituvchilarning maqsadli tayyorlanmayotganligi muammosi).

Mazkur muammolarni nazariy va metodik tadqiqotlar, ishlanmalar va innovatsion yaratmalar asosida hal qilish muhim ahamiyatga egadir.

Boshlang'ich ta'limning inklyuziv ta'lim innovatsiyasida mavjud muammolarni hal etish bo'yicha muhim tashkiliy ishlarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turibdi. Bunday tashkiliy ishlarning asosiylari bizningcha, quyidagilardan iborat:

mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim sinflari bo'yicha o'tkazilgan amaliy tajriba-sinov ishlari tajribalarini ommalashtirish;

oliy pedagogik ta'lim muassasalarida "Maxsus pedagogika" o'quv fani vositasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini inklyuziv ta'lim metodikasi bilan qurollantirish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv ta'lim bo'yicha ko'nikmalarini bevosita haftalik amaliyot davrida inklyuziv sinflar mavjud ta'lim muassasalarida rivojlantirish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv ta'lim metodikasi va vositalari bo'yicha ishlanmalar yaratish malakasini tarkib toptirish;

kelgusida boshlang'ich sinf o'qituvchilari klassifikatorida qo'shimcha ravishda inklyuziv ta'lim metodisti malakasini berish.

Bunday tashkiliy ishlarni amalga oshirish mamlakatimiz boshlang'ich ta'limining innovatsion inklyuziv ta'lim tajribasini yanada kuchaytiradi.

Kezi kelganda eslatib o'tish joizki, mamlakatimizning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish dasturlarida inklyuziv ta'limga ehtiyojmand o'quvchilarni ta'lim bilan qamrab olish maqsadlari amalga oshirilmoqda. Shu sababli boshlang'ich ta'limning inklyuziv ta'lim innovatsiyasi bo'yicha yangi avlod tadqiqotlarini amalga oshirish bu boradagi eng muhim vazilardan biri bo'lib turganligini eslatib o'tish lozim. Chunki alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarni inklyuziv ta'lim bilan ta'minlash boshlang'ich ta'limning bugungi kundagi eng muhim vazifalaridan biridir[4;56].

Shunday qilib mamlakatimizda boshlang'ich ta'limning inklyuziv ta'lim innovatsiyasi muayyan yutuqlar, amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadqiqotlar va mavjud muammolarni amaliy hal qilish xususiyatlariga egaligi bilan diqqatni tortadi. Bunda asosiy e'tibor inklyuziv ta'limga ehtiyojmand o'quvchilarning o'zlarini to'laqonli shaxs sifatida his qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilmoqda. Shu sababli bunday yondashuv boshlang'ich ta'limning o'ziga xos innovatsiyalaridan birini tashkil qiladi[5;47].

XULOSA VA TAVSIYALAR. O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim jarayonining inklyuziv ta'lim innovatsiyasi tashkil qilinganligi muhim ahamiyatga egadir. Bunda asosiy e'tibor boshlang'ich sinflarda inklyuziv sinflarni tashkil qilish va uning vositasida inklyuziv ta'lim oluvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qitish amaliyotiga qaratilmoqda. Ayni paytda, boshlang'ich ta'limda inklyuziv sinflarni tashkil qilish va ularning samaradorligiga erishish uchun inklyuziv ta'limning metodikasini ishlab chiqish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv ta'limni amalga oshirish metodikasini tarkib toptirish va oliy pedagogik ta'lim muassasalarida defektolog, surdopedagog, logoped mutaxassisligiga ega boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlash tavsiya etiladi.

Adabiyotlar:

“O'zbekiston-2030” strategiyasi. // www.ziyonet.uz

Hasanboyeva J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 78-moddasi, O'zbekiston Respublikasining “nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Yangi Qonuni (2020 yil), “Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani (Nyu York, 2016 13 dekabr) radifikatsiya qilish haqidagi”gi Qonuni. // www.lex.uz

Inklyuziv ta'lim. // “O'zbekiston ovozi” gazetasi, 2024 yil 7 fevral soni

Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023